

«ҚҰЙРЫҚТЫ ЖҰЛДЫЗДАЙ ЖАРЫҚ ЕТКЕН ШОҚАН УӘЛИХАНОВ»

Азада Абдуғафурова Махаммадкәрім қызы

Ташкент облысы Шыршық мемлекеттік педагогика институты

Қазақ тілі және әдебиет бағытының I курс студенті

Ғылыми жетекші: Жандос Абдазимович Байзаков

АННОТАЦИЯ

Шоқан Уәлиханов өз дәуіріндегі қоғам қайраткері болумен бірге Кадет корпусының ең басты жақтаушысы. Аз ғұмырында да халыққа қазына сыйға тартқан ұлы тұлға.

Кілітті сөздер: қоғам қайраткері, этнограф ақын, генерал-губернатор, пейзаж ұстасы, бейнелеуші суреткер.

ANNOTATION

Chokan Valikhanov was a public figure of his time and a major supporter of the Cadet Corps. He is a great person who gave treasures to the people in his short life.

Keywords: public figure, ethnographer, poet, governor-general, landscape painter, fine artist.

Шоқан Уәлиханов Шығыстану әлемінде "құйрықты жұлдыздай жарық етіп шыға келгенде орыстын Шығысты зерттеуші ғалымдары оны ерекше құбылыс деп түгел мойындап, түркі халқының тағдыры туралы онан маңызы зор, ұлы жаңалықтар ашуды күткен еді. Бірақ Шоқанның мезгілсіз өлімі біздің бұл үмітімізді үзіп кетті!

Николай Иванович Васеловский

Шоқан Шыңғысұлы Уәлихан 1835 жылдың қараша айында Құсмұрын бекетінде қазіргі Қостанай облысы Әулікөл ауданындағы Құсмұрын жерінде атақты аға сұлтаны Шыңғыс Уәлиханов отбасында дүниеге келген. Ақынның

шын есімі Мұхаммед Қанафия болған, әжесі бала күнінде "Шоқаным" деп еркелетіп айтуымен Шоқан аталып кеткен. Шоқанның өз атасы Уали орта жүздің ханы болған, арғы атасы Қазақ Ордасының Ұлы ханы Абылай, Шоқан шөбересі. Балалығы қыс кезінде Обаған бойындағы Күнтимес ордасында, жазда Есілдің бойы Аққанбұрлық алабында өткен. Әжесі Айғаным Шоқанға тәлім-тәрбие беріп, көптеген даналық сөздерін жиі айтып отырған. Ол 12 жасында Құсмұрындағы мектепте мұсылманша дәріс алады.

1847 жылы 12 жасар Шоқан әкесі сол кездегі ең таңдаулы оқу орны болып есептелген Сібір кадеті корпусына оқуға орналастырады. Оқуда ол көптеген пәндер әскери сабақтарға қоса орыс, батыс әдебиеті, география, тарих, философия, физика математика негіздері, шетел тілдері оқытылып, орыстың озық ойлы интелегенттерінің өкілдері сабақ берген.

Шоқанды кадет корпусын бітіріп шығуымен 1853 жылы генерал-губернатор өзіне жәрдемші етіп алады. Ол туралы және оның талапты адам екені туралы қала чиновниктері мен зиялылары арасында талай әңгімелер тарайды сол жерде Шоқан атақты саяхатшы ғалым Семенов - Таян Шанскиймен танысады. Ол Шоқанға зор ықыласпен қоғамға мүше болуын жоқтайды. 1859 жылғы жаз, күз айларында Шоқан сол әкелген материалын сұрыптап, ретке келтіреді де 1860 жылдың басында Петербургқа келеді. Амал қанша, Петербургта ұзақ қала алмады. Оқуға түсіп, ұзақ қалу мақсаты орындалмады. Күні түні ізденіп, оқумен жүргенде ауруын қайта қоздырып алды да кері еліне оралуына тура келді. 1861 жылдары ол еліне келіп, емделіп, ұзақ уақыт ауылда жатты. Денсаулығын жөндеп, демалып сауыққаннан кейін Шоқан ауылдағы қоғам жұмысына орналасты. Шоқан ауылдағы қоғам жұмысына араласты. Шоқан әлсіздігіне қарамай, көптеген жұмыстарды атқарып ел билігі үшін күресті. Саяси жұмыстардың өкілі этногрф, әдебиеттанушы ақын көптеген жерлерде болып мемлекеттердің жырларын, дастандарын зерттеп, түрлі түсініктемелер берген. Саяси жұмысында да Петербургдегі дастары Потанинмен хат жазып тұрды.

Ауруынан біраз сауыға келе, 1863 жылдары омскіге келіп әскери қызметке қайта орналысады. Реформаға ақын өз жобасын ұсынады. Ол 1864 жылы жаз айында әскери қызметпен Жетісуға барады. Оңтүстік Қазақстан, Қырғыз өлкелеріне жіберілген отрядпен бірге Шоқан Верныйға келеді. Қоғамдық жұмыстар атқарып, ел билеу жайларын жаңарту әрекеттерін де қарастырады. Осылайша қызу жұмыс үстенде жүріп, Шоқан 1865 жылы қайта науқастанып, біржола төсек тартып жатып қалады. Асқынған көкірек ауруы күзгі салқынға ұшырап Шоқанды тез билеп алады. Осы аурудың кесірінен Шоқан 30 жасында тым жас кезінде дүние салады. Оның мәйіті Қапал жақтағы Қоянкөз бекетіне жақын жердегі Көшентоған қазіргі Алтынемел бектеріне жерленеді. Орыс достары оның басына мәрмәр ескерткіш қойған. 1959 жылы Шоқан қабірінің үстіне оның жас ұрпағы сәулетті мүсін - ескерткіш орнатқан.

Қорыта келгенде, Шоқанның қазақ әдебиеті тарихында белгілі орны бар. Ол қазақ әдебиетіне демократиялық, ағартушылық, әлеуметтік озық идея енгізуші, оның дамуы үшін көп еңбек еткен білімді әдебиетші. Оның мақалалары мен хаттары - қазақ әдебиеті туралы алғаш пікір көтергені маңызды еңбек. Тікелей, бір ауызбен айтқанда жаужүрек қоғам қайраткері.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы. 2005 жыл.
2. Х. Сүйіншіәлиев "Қазақ әдебиетінің тарихы" Алматы. 2006.
3. Абай. Энциклопедия. Алматы. "Атамұра" 2005.
4. Отырар. Энциклопедия. Алматы. "Арыс". 2005.